

President Arnold Rüütel

Pöördumine kohaliku omavalitsuse seminarist osavõtjate poole

8. märtsil 2021. a

Lugupeetud seminarist osavõtjad!

20. augustil möödub 30 aastat Eesti vabariigi taasiseseisvumisest. Ligi kolmandik sajandit peaks olema piisavalt pikk aeg selleks, et kriitiliselt hinnata seni tehtut ja seada sihte edaspidiseks.

Kohaliku elu korraldamise kogemus Eesti aladel on pika ajalooga.

See kogemus aitas meie elu korraldada Eesti Vabariigis aastatel 1920–1940 ja jätkata taasiseseisvunud riigi ülesehitamist aastal 1991.

Alates aastast 1920 olid kohalikel omavalitsustel Eestis suhteliselt laiad volitused. Samal ajal piiriäärsetel aladel ja Tallinnas jäi kehtima kaitseseisukord (sisuliselt sõjaseisukord) kuni aastani 1934. Eestis oli siis 11 maakonda. See oli ajal, kui meie riigipiir oli määratud Tartu rahulepinguga.

Peale Petseri maakonna liitmist Venemaaga (koos kolme Narva- taguse vallaga) 1994. aastal jäi Eestis alles 10 maakonda. Aastal 1946 loodi juurde Hiiumaa maakond ja aastal 1949 Jõhvi ja Jõgeva maakonnad. Seega sai kokku 13 maakonda. Aastal 1950 loodi Eestimaale 39 maarajooni. Valdadest said külanõukogud, mida oli kokku 641.

Rajoonide reorganiseerimine nende arvu vähendamise suunas algas 1959. aastal. 1961–62. aasta reformiga vähendati rajoonide arvu veelgi ja alles jäi 22 rajooni. Aastal 1978 oli järel veel 15 rajooni.

Miks ma meenutan meie haldusjaotuse ajalugu? See oli meile vajalik siis, kui asusime 1989. a läbi viima haldusreformi.

*Adress: Ametist lahkunud presidendi büroo
Roheline aas 1
10150 Tallinn
Eesti Vabariik*

*Sekretäri mobiil: 57501906
Lauatelefon: +372 6316291
E-post: Ryytel.office@vpk.ee*

Asudes kohaliku elu ümberkorraldamise juurde, lähtusime põhimõtetest, et:

- uue süsteemi loomisel kasutatakse mõistlikult ära kogemus, mis saadi okupeeritud Eestis
- tunnustatakse, et kohaliku elu korraldamine on ajas arenev evolutsiooniline protsess
- kaasatakse lai ring erialateadlasi
- Euroopa riikide kogemust arvestades lähtutakse kogukondlikust kohaliku elu korraldamise praktikast.

Ärgem unustagem, et elasime sel ajal veel Nõukogude Liidus, kus iga sammu iseseisvuse poole jälgiti terase tähelepanuga. Me võtsime vastu suveräänsusdeklaratsiooni. See ei tulnud meile kergelt.

Tänaseks on paljud ajaloolased tunnistanud, et Eesti NSV põhiseaduse parandused ja suveräänsusdeklaratsiooni vastuvõtmine 16. novembril 1988. a pani aluse Nõukogude Liidu lagunemisele. Selle ühe kinnituseks vallandus suveräänsuste paraad, kus järgneva kahe aasta jooksul deklareerisid oma suveräänsusesoovi kõik endised NSV Liidu vabariigid.

Mitte vähem tähtis ei ole asjaolu, et vallandus nn seaduste sõda NSV Liidu keskvõimu ja liiduvabariikide vahel, mis teatavasti lõppes võimsa tuumariigi kui liitriigi kokkuvarisemisega detsembris 1991. a.

Väga illusoorne on ette kujutada, et Moskva keskvõim loovutas oma positsioone kergelt.

10. novembril 1988. a arutas meie suveräänsusesoovi NLKP Keskkomitee poliitbüroo. Balti riikidesse lähetati NSV Liidu Poliitbüroo liikmed. Juba 11. novembril 1988. a saabus Eestisse Viktor Tšebrikov, endine KGB juht. Tema hoiatus oli selgesõnaline ähvardus: suveräänsusdeklaratsiooni vastuvõtmise tagajärjed on Eesti jaoks ettearvamatud. Kuid meie siin jääme oma otsustele kindlaks. Veel rohkemgi. Toimuvasse seaduste sõtta kaasasime ka Leedu ja Läti. Koos moodustasime Balti Riikide Nõukogu, kus enam kui 90 õigusaktiga survestasime koos rahvusvaheliste organisatsioonidega NSV Liidu keskvõimu väga tugevalt.

Täna võime tõdeda, et liikumine iseseisva Eesti poole oli teadlikult valitud tee. Tolleaegne ülemnõukogu koos presiidiumiga võtsid oma volituste ajal vastu kokku 1384 seadusandlikku akti, sealhulgas 155 seadust. Pärast iseseisvuse väljakuulutamist 20. augustil 1991. a võttis toleaeagne ülemnõukogu vastu veel 93 seadust, mis kõik olid vajalikud iseseisva riigi toimimiseks. Seega võime tõdeda, et kogu see mahukas seadusandlik töö meie toleaeagsete parimate juristide osavõtul oli kantud eesmärgist viia meie õigusruum vastavusse iseseisva riigi vajadustega.

Meie iseseisvumise poole liikumisel saime toetuda ka IME kontseptsioonile. Selle kiitis NSV Liidu Ülemnõukogu heaks 27. novembril 1989. aastal. IME osas tuleks rõhutada eelkõige kahte momenti, mis olid olulised meie tulevasele iseseisvale Eesti Vabariigile:

- sisuliselt loodi alus üleminekuks kapitalistlikule turumajandusele
- algas majandusalane koolitus. Seda läks hädasti vaja seadusandliku baasi loomisel Eesti Vabariigile.

Lugupeetud kuulajad!

Eelpool esitatud põhimõtteid ja taustsüsteemi silmas pidades kaasasime kohaliku omavalituse reformimiseks toleaeagse Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi juurde ekspertide komisjoni. Väljakujunenud territoriaalsest jaotusest lähtudes otsustati rajoonid ümber nimetada maakondadeks ja külanõukogud valdadeks.

Ajalooline kogemus õpetab meile, et isegi väga radikaalne elukorralduse muudatus nagu näiteks üleminek sugukondlikult korraldatud territoriaalsele omavalitsusele toimus Eesti aladel (ja ilmselt ka paljudes kohtades mujal) evolutsioonilisel teel. Tuli oskuslikult ära kasutada ja arvestada kohalike olusid ning võimalusi. Täna võime tõdeda, et raske on leida riiki, kus demokraatia põhimõtted oleksid ajalooliselt sügavamalt ja järjekindlamalt juurdunud, kui muistses Eestis. Peame siinkohal eelkõige silmas konsensuslikku otsustamist ja lepinguliste suhete kasutamist.

Kui me meenutame esimese vabariigi aega, siis tihti püütakse idealiseerida kõike, mis toimus enne aastat 1940.

Tuleb aga tõdeda, et kohalike omavalitsuste tegevust hinnati paljuski väga kriitiliselt.

Üheks keskseks küsimuseks oli, kas kohaliku elu korraldamisel juhinduda riiklikust või kogukondlikust praktikast. Esimesel juhul on tegemist riigihalduse eriliigiga, mis on täidesaatva võimu koostisosa ja see täidab selgelt defineeritud riiklike ülesandeid. Just selles suunas liikus kohaliku elu korraldus Eestis enne aastat 1940. Teadaolevalt oli riigi president tuline kohalike omavalitsuste riigistamise pooldaja. Põhjendused olid küllaltki veenvad:

- riik on sügavalt huvitatud kohalike omavalitsuste kaasamisest riiklikku ülesehitusse
- kohalike omavalitsuste töö tuleb järjest tihedamini siduda üleriigiliste huvidega.

Pool sajandit nõukogude okupatsiooni oli nagu kinnituseks selle suundumise realiseerimisele. Sisuliselt elasime tsentraalselt juhitud ühes administratiivses üksuses, kuigi teatud ajal (aastatel 1952–1953) oli meie territoorium jaotatud isegi kolmeks oblastiks (Tallinn, Tartu ja Pärnu).

Seega olime aastal 1989 silmitsi tõsiasjaga, et tuli algusest peale üles ehitada kohaliku omavalitsuse süsteem, mis toetuks euroopalikule kogukondlikule põhimõttele. Siit ka järgmine ja küllaltki radikaalne otsus. Alustasime haldusreformi tegemist külanõukogudest, aga mitte majanditest (põhiliselt kolhoosid ja sovhoosid). Meile oli hästi teada, et peamine raskus kohaliku elu korraldamisel nõukogude ajal lasus majanditel. Oleks olnud palju lihtsam

see kogemus kriitiliselt üle võtta, kuid põhiliselt ekspertkomisjoni ühisest seisukohast lähtudes alustati nn puhtalt lehelt.

Ainult paari aastaga tehti ära väga mahukas töö. Kuid kerge see liikumine ei olnud. Kui 1993. aasta suvel võtsime vastu kohaliku omavalitsuse korraldamise seaduse, siis seaduse rakendusosa jättis võimalusi erinevateks tõlgendusteks. Hädasti oli vaja korraldada kaadri koolitamist, kuid selleks nappis raha. Ent esialgselt kavandatud eesmärk – viia kohaliku elu ümberkorraldamine läbi nelja aastaga – sai teoks.

Lugupeetud kuulajad!

Täna on põhjust hea sõnaga meenutada meie taasiseseisvunud Eesti Vabariigi esimest õiguskantslerit Eerik Juhan Truuvälit. 7. märtsil oleks ta saanud 83-aastaseks. Ta oli 1980. aastate lõpust väga tihedalt seotud meie iseseisvuspüüdlustega. Tema elutöö üheks sambaks jääb kahtlemata õiguskantsleri institutsiooni ülesehitamine.

Lugupeetud seminarist osavõtjad!

Meie kohalik elu on pidevas arengus. See vajab analüüsi ja üldistamist. Mul on hea meel tõdeda, et MTÜ Polis eesotsas oma presidendi härra Sulev Läänega on ära teeninud kohalike haldusjuristide toetuse ja saavutanud hea koostöö ka paljude välisriikidega.

Soovin seminarist osavõtjatele tervist ja teotahet!

Arnold Rüütel

Tallinnas 5. märtsil 2021. a

